

Grågäss och andra stora betande fåglar vid Sörfjärden

Handlingsplan 2014 - 2016

Rapport 2014:5

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Utgivare: Länsstyrelsen i Södermanlands län
Grafisk form och produktion: Länsstyrelsen i Södermanlands län
Foto omslagssidan: Per Flodin

© Länsstyrelsen i Södermanlands län
ISSN 1400-0792
Diarienummer 218-113-2014

Sammanfattning

Grågåspopulationen i området kring Sörfjärden har de senaste decennierna ökat och därmed även problemen och oron från lantbrukarna för påverkan på växande gröda. Den påverkan som gässen genom sitt bete och nedsmutsning kan orsaka för enskilda brukare är inte försumbara. Oron har också ökat att grågässen genom sitt bete påverkar ekosystemet till exempel genom vassbältets minskade utbredning och därmed förändrar biotoper för andra arter beroende av vass. Det finns därför en vilja att fortsatt se över hur man ska kunna följa upp utvecklingen av grågåspopulationen, påverkan på jordbruket och inverkan på andra arter. Vidare behöver ett mål definieras för hur högt betestryck som ur jordbrukets synpunkt är acceptabelt inom området och hur ett oacceptabelt högt betes- och skadetryck från gässen ska motverkas.

Det är mycket viktigt att vidmakthålla en dialog mellan markägare, arrendatorer, andra brukare, myndigheter, ideella föreningar och allmänheten om gåsförekomsten vid Sörfjärden. Om man tillsammans ska kunna förebygga skador på odlad gröda och betesmarker som orsakas av gäss i Sörfjärdenområdet är det nödvändigt att vidta en kombination av olika åtgärder.

För perioden 2010 – 2012 och år 2013 togs en handlingsplan fram för målbeskrivning, informations- och samverkansmetoder, kunskapsinsamling, dokumentation av häckande par, förslag till praktiska åtgärder samt utvärderinsmetoder för att Sörfjärden skulle kunna hålla ett livskraftigt grågåssbestånd i ett längre tidsperspektiv. Det gäller att fortsatt försöka bestämma hur många gäss man vill ha, var de ska få hålla till och sedan försöka styra dem därefter. Åtgärderna bör innefatta styrning av fåglarna med hjälp av skrämsel, stängsel, andra hinder och jakt av grågäss och även kanadagäss samt avsättning av gåsbetesåkrar. Genom hitintills genomförda gåsräkningar finns nu visst kvantitativt faktaunderlag som kan användas av länsstyrelsen vid framtagning av nya handlinsplaner för hantering av gässen kring Sörfjärden och planering av insatser för att minimera gåspåverkan under nästkommande perioder.

Anledningen till ett gemensamt engagemang är viljan att gässen inte ska bli en orimlig belastning för jordbruket runt Sörfjärden. Samtidigt ska grågässen kunna leva kvar som en del av Sörfjärdens rika biologiska mångfald.

Rapporten utgörs dels av en historisk sammanfattning av undersökningar och åtgärder vid Sörfjärden hitintills och dels ett förslag på en ny handlingsplan som är avsedd att verka på lång sikt men specifikt under 3-årsperioden 2014 - 2016 varefter ny utvärdering av planen kan ske. Handlingsplanen ska dock alltid vara ett levande dokument och kunna stämmas av varje år och justeringar kunna vidtas.

Innehåll

Sammanfattning 3
Bakgrund 5
Inledning och syfte 7
Grågässen i Sverige och vid Sörfjärden – en översikt 8
Grågässens häckning och årscykel vid Sörfjärden 12
Grågässens fördelning på jordbruksmark kring Sörfjärden 14
Andra stora fågelarter som kan påverka jordbruksmark 19
Utbredning i tid och rum av betespåverkan 21
Hitintills genomförda åtgärder för att förhindra skador på gröda 24
Påverkan på andra arter 29
Andra naturvårdsprojekt som påverkar Sörfjärdsområdet 30
Referenser och litteratur 31
Handlingsplanen 2014 – 2016 32

Bakgrund

Fig.1. Karta över Sörfjärden, belägen mellan Eskilstuna och Strängnäs

Sörfjärden är en grund vik av Mälaren mellan Strängnäs och Eskilstuna. Den totala vattenarealen är ca 25 km^2. Området är registrerat som högsta värde (klass 1) i länsstyrelsens naturvårdsprogram (*Sörmlands natur 1991*) och är skyddat enligt RAMSAR-konventionen och inrymmer flera Natura 2000-områden och naturreservat. De vidsträckta vassbältena i fjärden är en av landets viktigaste häckningslokaler för den rödlistade rördrommen och i våtmarksmiljön finns också andra arter som är beroende av täta vassbälten, t.ex. brun kärrhök, sumphöns, skäggdoppingar, och skäggmes. Samtidigt bedrivs ett aktivt och effektivt jordbruk på Sörfjärdens strandnära åkermarker med spannmål, potatis, baljväxter och vallodling som dominerande växtslag samt med betesmarker för nötdjur och får.

Rastande och häckande gäss utnyttjar gärna Sörfjärdens odlade fält framförallt för födosök. I områden nära populära rastnings- och häckningslokaler kan detta medföra skördeförluster och ekonomiska konsekvenser för jordbukarna. Detta kan i sin tur leda till konflikter mellan betande fåglar och jordbrukare, liksom det kan uppstå konflikter med andra intressen, t.ex. bad- och friluftsliv eller golfanläggningar.

Fig. 2. Rördrom hörs och havsörn och brun kärrhök syns ofta över Sörfjärden. Bäverhyddor finns i strandkanter och tillflöden. I fjärden finns flera badplatser och där bedrivs också fritidsfiske. En golfbana gränsar till Sörfjärdens sydvästra strand. Foto Lars Ödman.

Inledning och syfte

Grågåspopulationen i området kring Sörfjärden har från 1970-talet och framförallt de senaste decennierna ökat kraftigt och därmed även betning och påverkan på växande gröda till men för jordbrukare vid Sörfjärden. De senaste åren har även andra större betande fåglar, såsom trana, sångsvan och i någon mån vitkindad gås noterats öka i området. Den påverkan som dessa fåglar kan orsaka för enskilda brukare är inte helt försumbara. En oro finns även att de växande populationerna av grågäss även kan verka negativt på andra arter, t.ex. rördromm, sumphöns och vissa andfåglar genom att de genom sin betning påverkar vassarna och därmed ekosystemet i olika riktningar.

Förändring i fågelpopulationerna och den ökade risken för skördeförluster i lantbruket initierade år 2008 bildandet av en arbetsgrupp som tog sig an problematiken kring detta. Arbetsgruppen, i fortsättningen kallad ***Grågåsgruppen*** (som i fortsättningen i rapporten och handlingsplannen återkommande benämns ”=vi”) , har varit ett nav i det arbete som pågått på flera plan för att förebygga skador orsakade av grågäss, men även andra stora fåglar, och att utvidga kunskapen om dem. Som ett led i arbetet togs en handlingsplan fram – *”Grågåsen och dess betesskador vid Sörfjärden – Handlingsplan 2010-2012”*. Planen, som antogs av Länsstyrelsen 2010, har varit vägledande i arbetet och har utmynnat i ny kunskap och genomförda åtgärder för att begränsa risken för skador. Inom ramen för den tidigare planen har ett treårigt projekt genomförts och vars resultat sammanfattats i rapporten *”Grågäss vid Sörfjärden 2010-2012 – resultat av en inventering och försök med gåsbetesåker”* (Ödman et al 2013).

Resultat och slutsatser från rapporten (Ödman et al 2013) utgör, utöver det som redan fanns i förra planen 2010-2012, den kunskapsbas som kan ligga till grund för en ny reviderade handlingsplan.

Ursprungligen avsågs en ny 3-årig plan finnas klar från 2013. Detta hanns inte med från länsstyrelsens sida och ersattes med en provisorisk tillfällig plan för året 2013.

Länsstyrelsen har emellertid påbörjat arbetet med en **förnyad handlingsplan för perioden 2014-2016.** Ett förslag togs fram och diskuterades 19 november 2013 vid ett ”*Grågåsgruppmöte*”. Målsättningen var att till Länsstyrelsens Viltförvaltningsdelegations (VFD:s) sammanträde i feb 2014 där kunna förelägga **handlingsplanen 2014-2016** för fastställelse. Därefter kommer den att presenteras för markägare, arrendatorer och allmänheten vid *”Stormöte vid Jädersgården”* eller vid något av ”*Grågåsmötets”* föreslagna alternativ , vid årsmöten våren 2014 eller senare för LRF:s kommungrupper runt Sörfjärden.

För perioden **2014- 2016** föreslår Länsstyrelsen att en handlingsplanen för hanteringen av den stora populationen av grågäss och andra stora betande fåglar vid Sörfjärden skall bygga på erfarenheterna från perioden 2010-2012 och 2013 och *Grågåsgruppens* sammanträden samt den slutliga utvärdering som Ödman et al redovisat i utvärderingen *”Grågäss vid Sörfjärden 2010-2012. Resultat av inventeringar och försök med gåsbetesåker , publicerad 2013)* samt det vetenskapliga masterarbete vid SLU och Viltskadecenter som Carina Tennfors

genomfört. (Rapporter och material - se referenslista och kan fås från Länsstyrelsens respektive Viltskadecenters hemsidor).

Syftet med rapporten ***”Grågäss och andra stora fåglar vid Sörfjärden Handlingsplan 2014-2016”*** är att:

- stödja det fortsatta arbetet med frågorna kring betande fåglars påverkan och risk för skördeminskningar i jordbruket
- vara ett vägledande dokument för att nå uppsatta mål enligt föreslagen handlingsplan
- vara vägledande för när och hur förebyggande åtgärder för att minska jordbruksskador ska/kan sättas in
- skapa acceptans för fåglarnas förekomst vid Sörfjärden hos brukare och andra intressenter
- utgöra ett samlat kunskapsdokument för berörda brukare, allmänheten och organisationer inom olika intresseområden

Den nu föreslagna handlingsplanen för 2014-2016 avses vara ett levande dokument och bör/kan därför stämmas av fortlöpande och framförallt slutligen inför hösten 2016 med förslag till nästa periods handlingsplan.

Grågässen i Sverige och vid Sörfjärden – en översikt

De gåsräkningar som sedan 1984 genomförs i Sverige inom ramen för internationellt Europieskt samarbeten har resulterat i att det finns en god bild av grågässens beståndsutveckling inom landet (fig.3), både med avseende på numerär och på geografisk spridning. Räkningarna genomförs under september, oktober och januari.

Septemberräkningen sker i samband med inledningen av höstflyttningen och syftar till att bedöma den totala populationen av grågäss inom landet efter det att häckningssäsongen är avslutad. I oktober är flyttande sädgäss det primära intresset, men sent flyttande eller övervintrande grågäss tas också med i räkningen. I januari inventeras övervintrande gäss i Sverige, vilket i första hand rör de sydligaste länen och inte Mälardalen, där bara enstaka övervintrande gäss har observerats under milda vintrar.

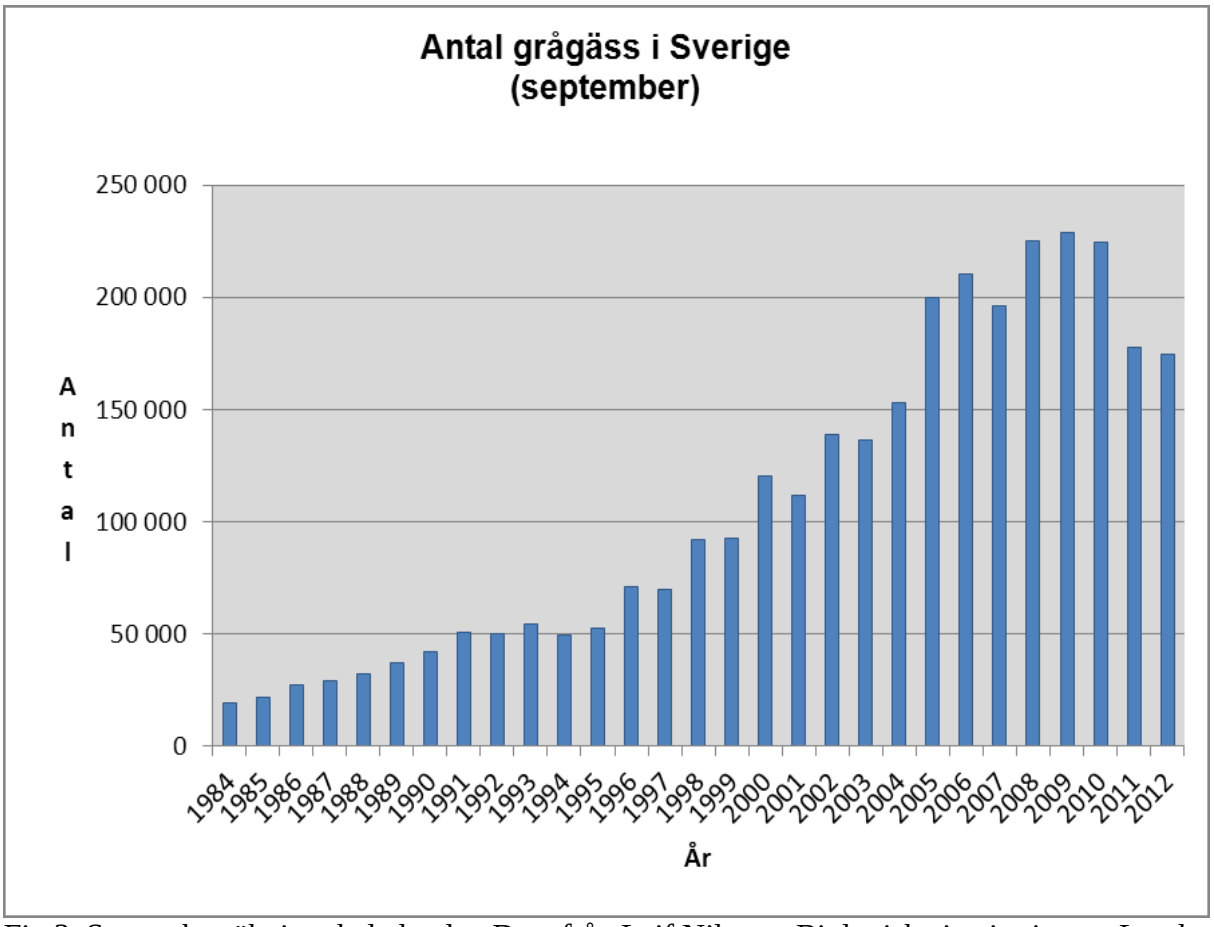

Fig.3. Septemberräkning, hela landet. Data från Leif Nilsson, Biologiska institutionen, Lunds universitet.

Den stabila ökningstakt som varit förhärskande sedan mitten av 1990-talet i Sverige(hela landet) kulminerade under 2008 - 2010. Orsakerna till att antalet observationer minskat under 2011 och 2012 är inte klarlagda - trendbrott eller normala mellanårsvariationer - eller att de anpassningsbara grågässen befunnit sig på nya och vid inventeringstillfället obevakade lokaler eller att tillfälliga variationer i väder och vind kan vara tänkbara förklaringar.

Enligt tidigare uppskattningar tillkommer 25 000 - 30 000 grågåsindivider till det antal som ingår i räkningen för att få en uppskattning av den totala grågåspopulationen inom landet. **Det totala antalet häckande par i Sverige uppskattades 2012 till 41000 par enligt Leif Nilsson, Lunds universitet**

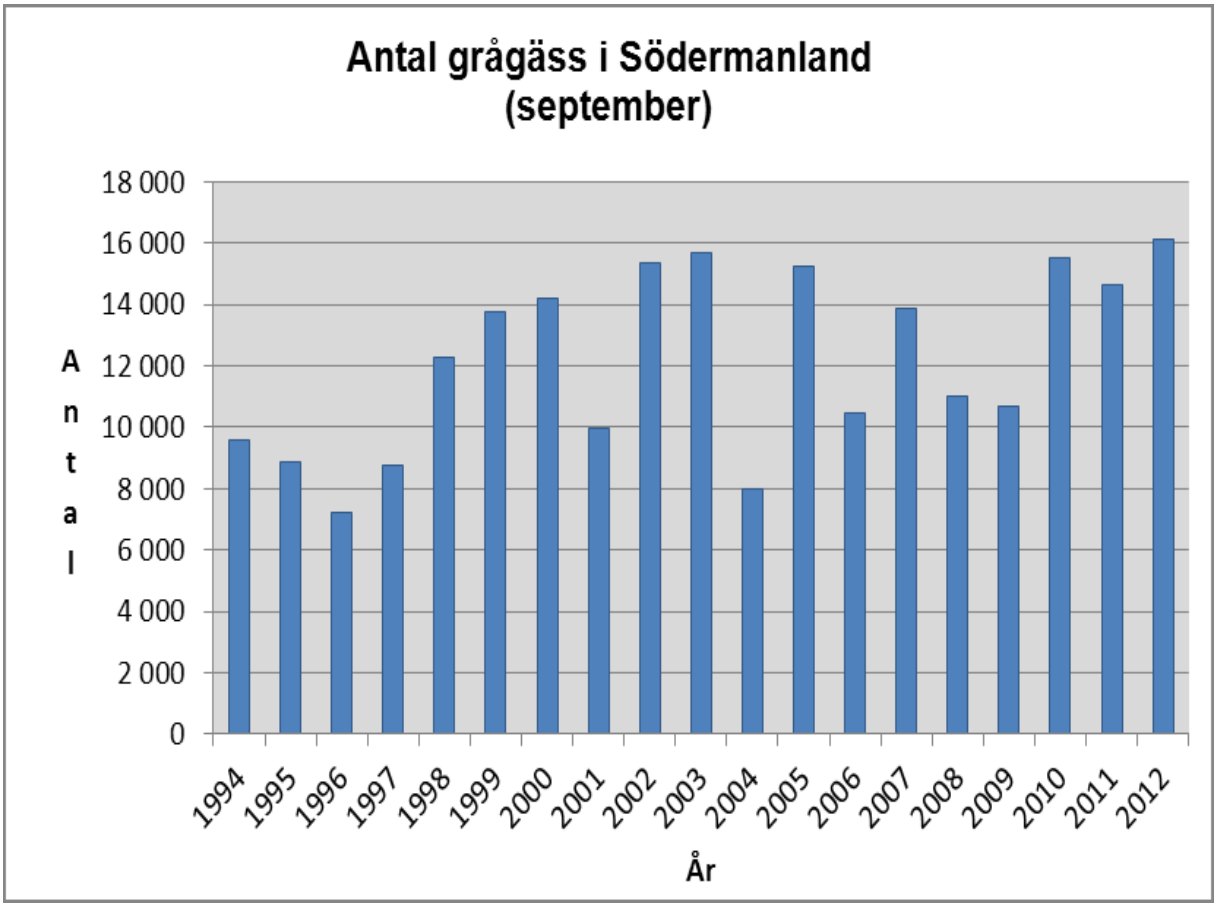

Fig.4 Septemberräkning, Södermanlands län. Data från Leif Nilsson, Biologiska institutionen, Lunds universitet.

I de sörmländska räkningarna syns inte den minskning som de två senaste årens räkningar visat på den nationella nivån. De senaste 5 åren har i **medeltal 13 600 grågäss observerats i Södermanland vid septemberräkningen** (fig. 4) i Södermanlands län.

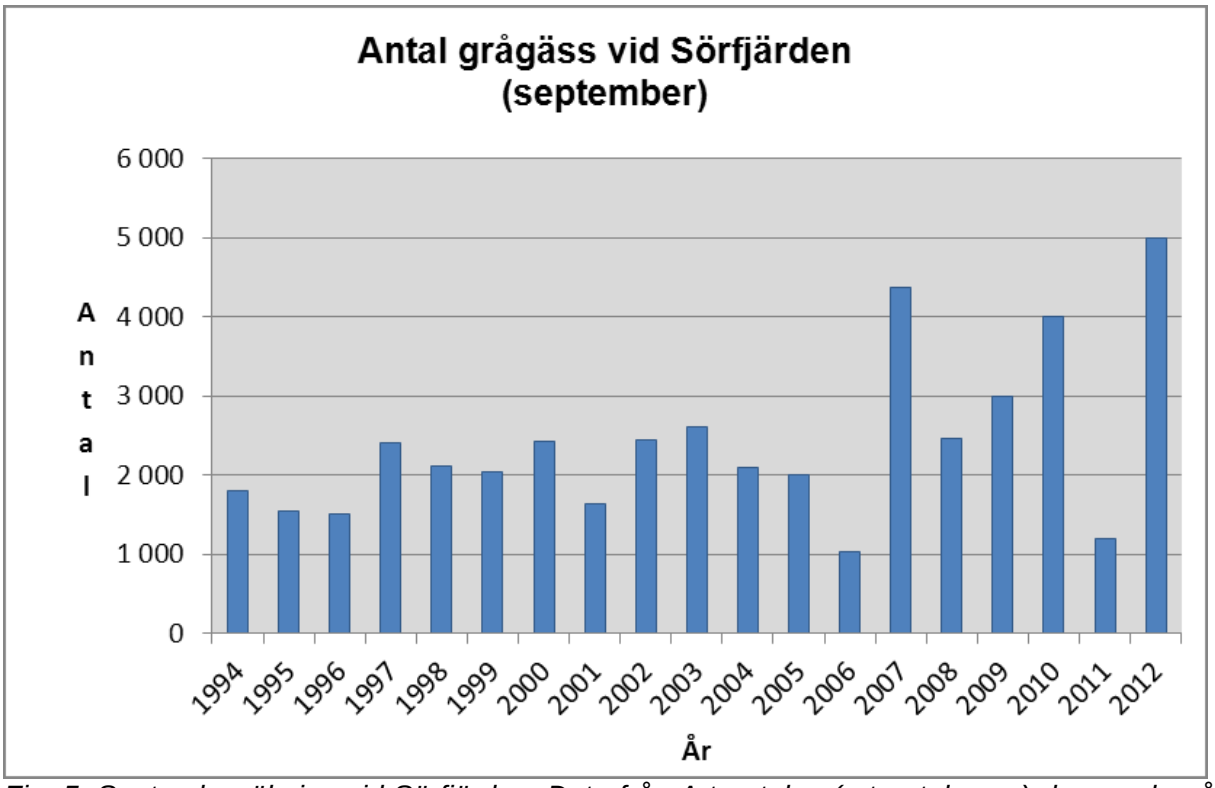

Fig. 5. Septemberräkning vid Sörfjärden. Data från Artportalen (artportalen.se) baserade på räkningar utförda av de ornitologiska klubbarna i Eskilstuna och Strängnäs.

Sörfjärden med kringliggande landskap utnyttjas av grågässen som lokal för såväl häckning, ruggning och rastning under flyttperioderna**. Vid Sörfjärden har i medeltal under de senaste 5 åren ca 3 100 grågäss observerats vid septemberräkningarna (fig.5),** vilket motsvarar ca 25 % av det totala antalet i Södermanlands län. Sörfjärden är således en betydelsefull lokal för de grågäss som häckar i eller passerar Sörmland, men av begränsad vikt i det nationella perspektivet; ca 1,5 % av landets grågäss observeras vid Sörfjärden i vid septemberräkningarna.

Fältstationen Rördrommen har organiserat gåsräkningar i samarbete med ornitologiska klubbarna i Eskilstuna och Strängnäs sedan 1994. Räkningen har skett i ett område mellan Björsundsbron i norr och motorvägen i söder samt vägen mellan Kjula och Björsund i väster och vägen mellan Härad och Björsund i öster.

Sedan hösträkningarna började 1994 har en ökning setts de senaste åren. Antalet observerade grågäss vid septemberräkningen år 2012 var 5 000, jämfört med ca1800 vid starten. Räkningarna har rapporterats till de nationella räkningar som årligen anordnas av Leif Nilsson på Ekologihuset i Lund. De nationella räkningarna har också noterat en populationsökning (se fig 3).

Fältstationen Rördrommens räkning den 15 sep 2013 resulterade i 3 430 observationer av grågäss. Dessutom noterades 1 ! kanadagås och 7 sädgäss. Siffran för grågäss 2013 stämmer bra överens med medeltalet det senaste 5 åren. **Det nya 5-årsmedeltalet räknat från 2013 och bakåt är 3 340 st.**

Grågässens häckning och årscykel vid Sörfjärden[1]

Antalet häckande par

Antalet häckande grågåspar i området är en väsentlig parameter vid bedömning av påverkan och behovet av skyddsåtgärder under en känslig period av odlingssäsongen. Med hjälp av underlag från heltäckande inventeringsinsatser vid två tillfällen under våren har en skattning av antalet häckande par gjorts. Skattningen är baserad på data från treårsperioden 2007 – 2009 (fig. 6 & 7).
Den första räkningen sker då vårflytten bedöms vara över och innan häckningen startat, vilket i Mälardalen normalt inträffar i slutet av mars. Avsikten är att få ett mått på det stationära grågåsbeståndet i området. Den andra räkningen sker under häckningsperioden, då de grågäss som deltar i häckningen befinner sig på eller nära boplatserna. Denna räkning, som normalt bör ske i slutet av maj och innan ruggande gäss anlänt till Sörfjärden, tar sikte på att bedöma hur många fåglar som rör sig i landskapet utanför vassar och strandkanter och således inte deltar i häckningen. Skillnaden antas då utgöra en indikator på antalet häckande gäss.

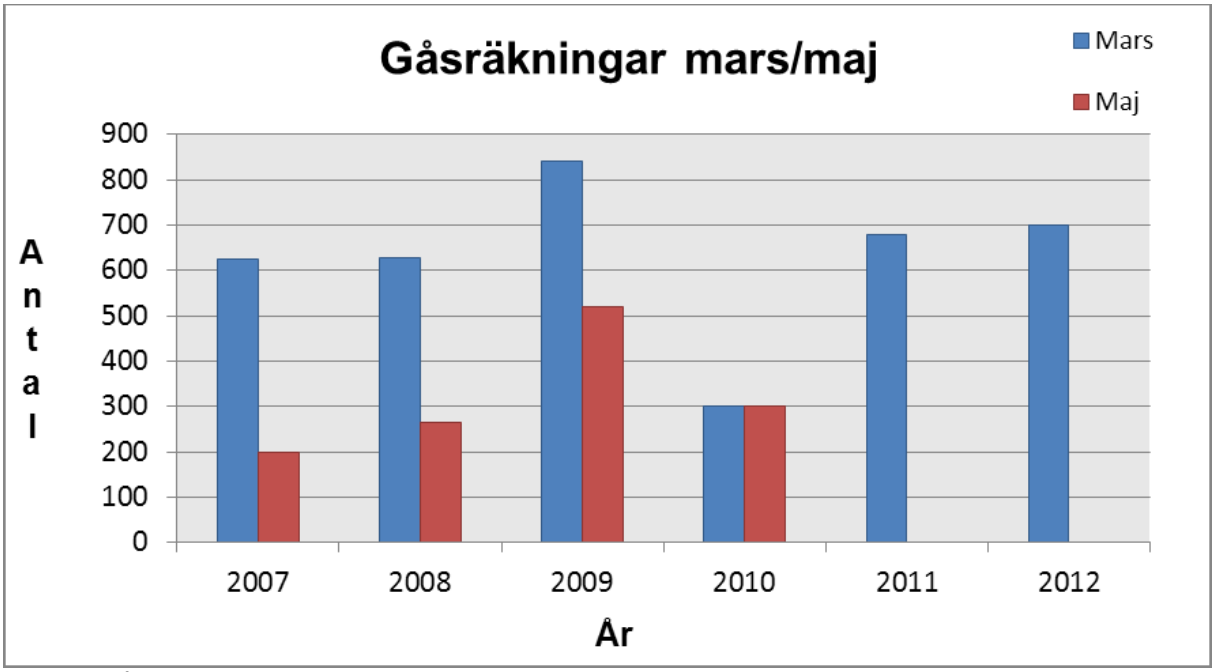

Fig. 6. Gåsräkningar i mars och maj vid Sörfjärden.

Exakt datum för inventeringarna under våren bör styras av de vädermässiga förutsättningarna. Under 2010 var våren mycket sen och islossningen på Sörfjärden var inte avslutad vid inventeringstillfället, vilket förklarar det låga antalet i mars detta år. Under 2011 -2013 genomfördes ingen inventering i maj.

1. Avsnittet är en bearbetning av "Grågåsens årscykel och numerär vid Sörfjärden". Artikel i Föreningen Södermanlands Ornitologer: Det Sörmländska fågelåret 2012*, text Lennart Eriksson, Leif Ekblom, Ornitologiska klubbarna i Eskilstuna och Strängnäs.*

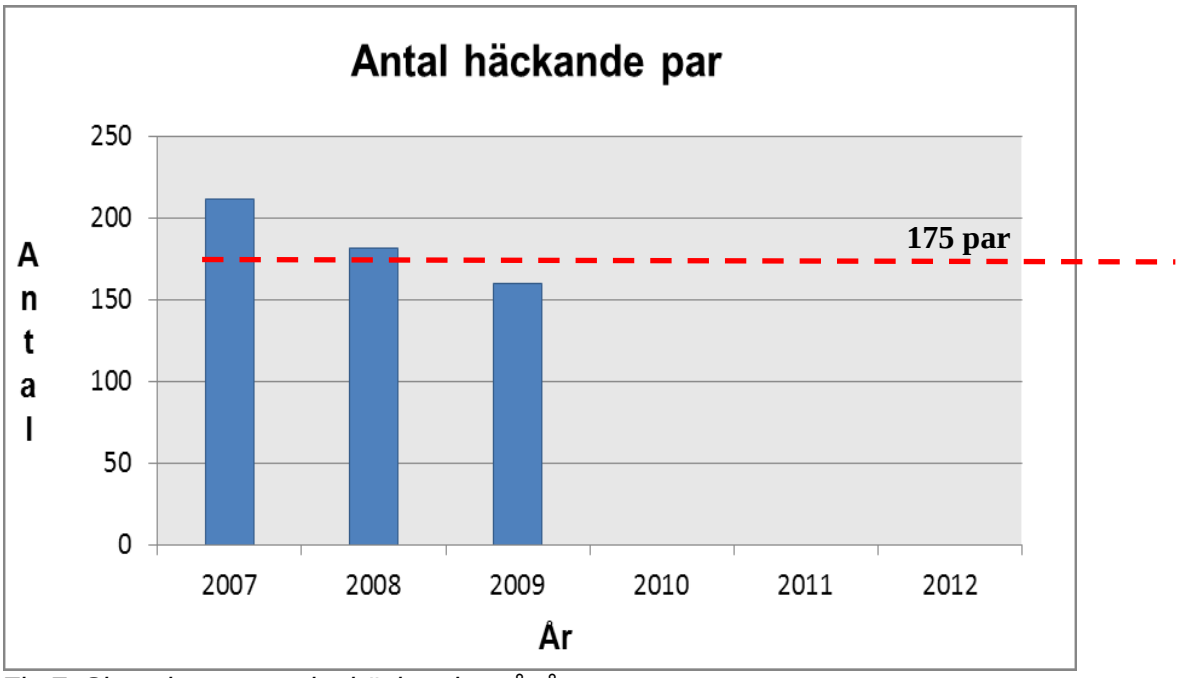

Fig.7. Skattning av antalet häckande grågåspar.

Eftersom resultaten från marsräkningarna, med undantag för 2010, varit relativt stabila under den senaste 5 - årsperioden (fig. 5) kan antalet häckande grågåspar vid Sörfjärden uppskattas till ca 175.

Om man antar att 3 ungar/kull når flygg ålder så tillkommer således 525 unga grågäss till de 350 som deltar i häckningen. Med tillägg av de grågäss som inte deltar i häckningen så kan det totala beståndet av grågäss som kan anses höra till Sörfjärden således uppskattas till 1 000 - 1 500 individer.

Grågässens årscykel vid Sörfjärden

Grågässens årscykel, med de förutsättningar som gäller vid Sörfjärden, sammanfattas i tabell 1. Antalet grågäss som utnyttjar odlade fält är baserade på uppskattningar av Ornitologiska Klubben i Eskilstuna.

Period	Händelseförlopp	Grågäss som utnyttjar odlade fält
1/2 - 20/3	Grågässen anländer successivt. Äldre häckande antas komma först. Gässen söker i växande antal upp betesbegärliga fält.	600 - 900
15/3 – 1/4	Äggläggning, 1 ägg/dygn. Kullstorlek 3 – 8, vanligen 5. Antalet ensamma fåglar ökar, en fågel antas vakta boet.	600-900
20/3 - 10/5	Ruvning 27 – 28 dygn. De häckande gässen besöker	600 - 900

	fälten korta stunder och inte alltid som medlemmar i flockar. Vegetationsperioden inledd varför vattenväxter och vegetation nära boet antas få större betydelse.	
10/5 - 5/7	Ungomvårdnad. Ungarna flygga efter 8 veckor. Kullarna stängs ute från de odlade fälten som är försedda med stängsel.	250 - 500
10/6 – 1/7	Ruggning. Under senare år (2010 – 2012 har de icke häckande grågässen lämnat Sörfjärden under ruggningsperioden	0 - 100
1/7 – 1/8	Så gott som samtliga grågäss bedöms kunna flyga. Gäller såväl årets ungfåglar som äldre nyruggade	500 - 1000
1/8 – 30/9	Gässen söker upp den eller de miljöer som bäst motsvarar deras krav för överlevnad, dvs. trygghet och rikligt med bra föda. Den annalkande vintern och antagligen också allt större arealer höstplöjda får dem att succesivt flytta bort. Det häckande beståndet blir under augusti till bortflyttningen i oktober av underordnad betydelse för den perioden aktuella numerären.	1000 - 5500
1/10 – 31/10	Flytt till övervintringsområden	5000-0

Tab.1. Grågässens årscykel vid Sörfjärden. Siffrorna baseras på uppskattningar i samband med inventeringsarbeten från Ornitologsika Klubben i Eskilstuna och Strängnäs Ornitologiska Klubb.

Med ett ökande antal stora betande fåglar ökar risken för påverkan i jordbruksmark. Det kan röra sig om skördeförluster genom tramp- och betesskador, men även sanitära problem vid ensilageproduktion, orsakad av fåglars spillning. Dessa skador är som nämnts, inte försumbara för enskilda brukare.

Grågässens fördelning på jordbruksmark kring Sörfjärden

Inventeringsmetod

Under varje säsong under åren 2010 – 2013 genomfördes veckovisa inventeringar av grågäss och andra betande fågelarter som uppehöll sig på sammanlagt 66 observationsytor. Totalt 22 observationspunkter (fig.8), 10 öster om Sörfjärden och 12 på den västra sidan, besöktes under perioden mars - oktober (tabell 2), med uppehåll under ruggningsperioden (veckorna 24 - 26). Val av observationspunkter och metodik i övrigt var oförändrad under fyraårsperioden, med avsikten att säkerställa jämförbarhet mellan åren.

Fig. 8. Karta med observationspunkterna inlagda. Platserna är valda så att de kan nås med bil och ger god överblick över terrängen. Avledningsåkern finns vid beteckningen E1 nära Fältstation Rördrommen.

Startdatum för inventeringarna tidigarelades successivt med en vecka per år, som en anpassning till vårens ankomst och för att säkrare täcka in tidigt anlända gäss.

År	Start datum	Slut datum	Antal veckor	Antal grågåsobservationer	
				Vecka 12-41	Totalt
2010	27 mars	17 oktober	27	5132	5132
2011	19 mars	8 oktober	28	7374	7387
2012	11 mars	15oktober	29	8357	8952
2013	-	13 oktober	-	4517	4517

Tab.2. Inventeringsperioder och antal observerade grågäss 2010 - 2013.

Åkrarna vid varje observationspunkt är avgränsade till SAM-block enligt länsstyrelsens registrering. För varje observationspunkt fanns en kartskiss förberedd med gränserna för respektive block inritade. Antalet grågäss och övriga betande fåglar på respektive block räknades och antecknades för senare överföring till Excel.

Fördelning över säsongen

En stor variation föreligger i antalet observerade gäss under inventeringsperioden med generellt en topp mellan veckorna 10 - 14 (ca 5 mars – 5 april), en svag ökning veckorna 18 - 20 (ca 1 maj – 20 maj) och en topp under sensommar/höst (fig. 9).

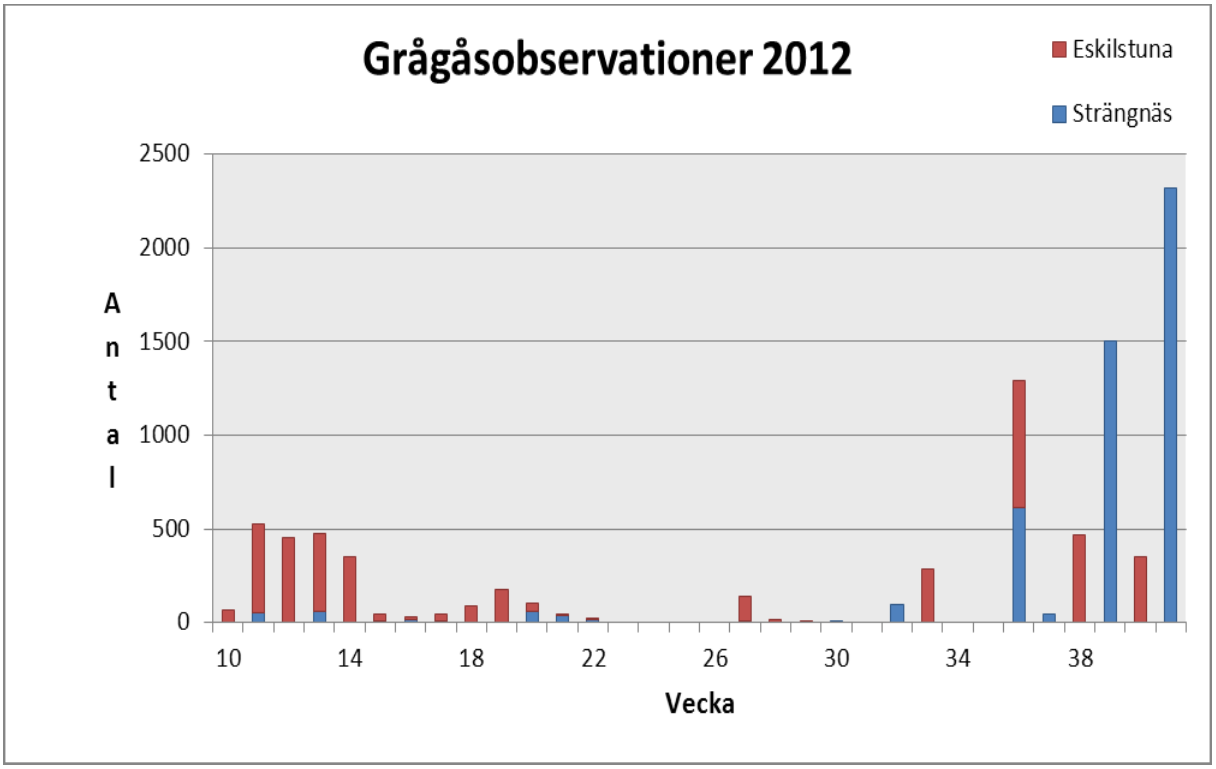

Fig. 9. Antalet observerade grågäss 2012. Strängnäs betecknar Sörfjärdens östra sida och Eskilstuna den västra. Obs. att inga inventeringar utfördes under veckorna 24 – 26. Vecka 41 observerades en flock på ca 2 100 gäss nära Björsund.

Geografisk fördelning

Den geografiska fördelningen har för varje år sammanställts över fyra tidsperioder som bedöms naturliga med avseende på riskerna för påverkan på jordbruket. Veckorna 24 – 26 utgår på grund av ruggningsuppehållet. Resultaten sammanfattas i en karta för varje period.

Period	***Veckor***
Vårbruk	*10 – 17*
Tillväxt	*18 – 23*
Mognad och skörd	*27 – 37*
Höstbruk	*38 – 41*

Tab. 3. Periodindelning av odlingssäsongen. Under 2010 och 2011 startade inventeringarna v. 12 resp. v.11.

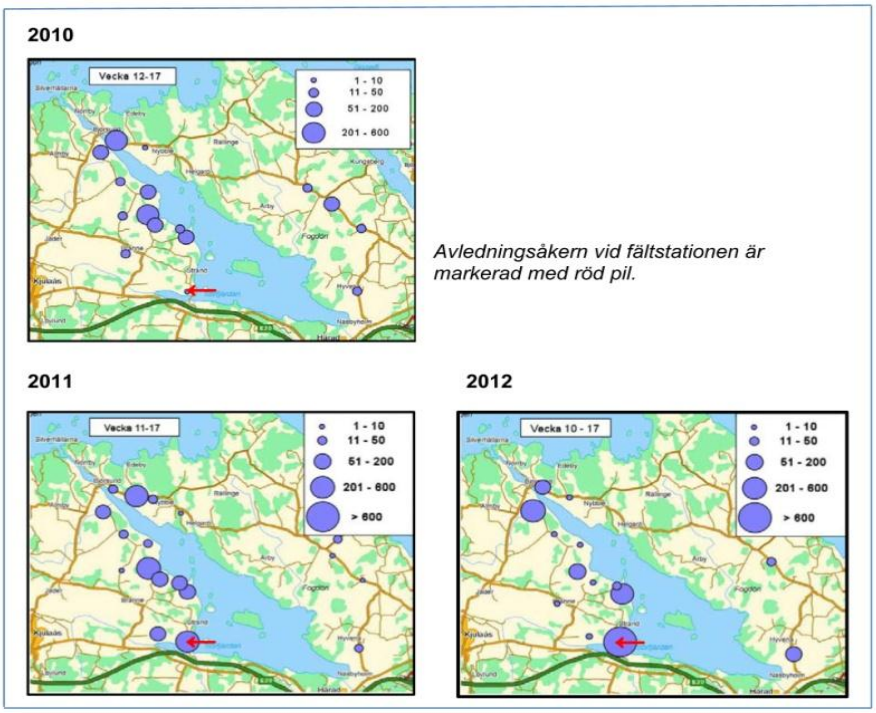

Fig.10. Grågässens fördelning runt Sörfjärden under vårbruksperioden. ***(vecka 10 - 17).***

Under vårbruksperioden (mars - april) är strandnära spannmålsfält på Sörfjärdens västra sida särskilt utsatta
År 2010 var strandängarna med vallodling vid Björsund, som ligger vid Sörfjärdens utflöde i Mälaren i nordväst, attraktiva. Året därefter var en närliggande åker med höstvete vid Edeby välbesökt, medan vallodlingen kom lindrigare undan. Avledningsåkern vid fältstationen **(röda pilen)** var välbesökt 2011 och 2012. Under 2010 var den ännu inte anlagd.

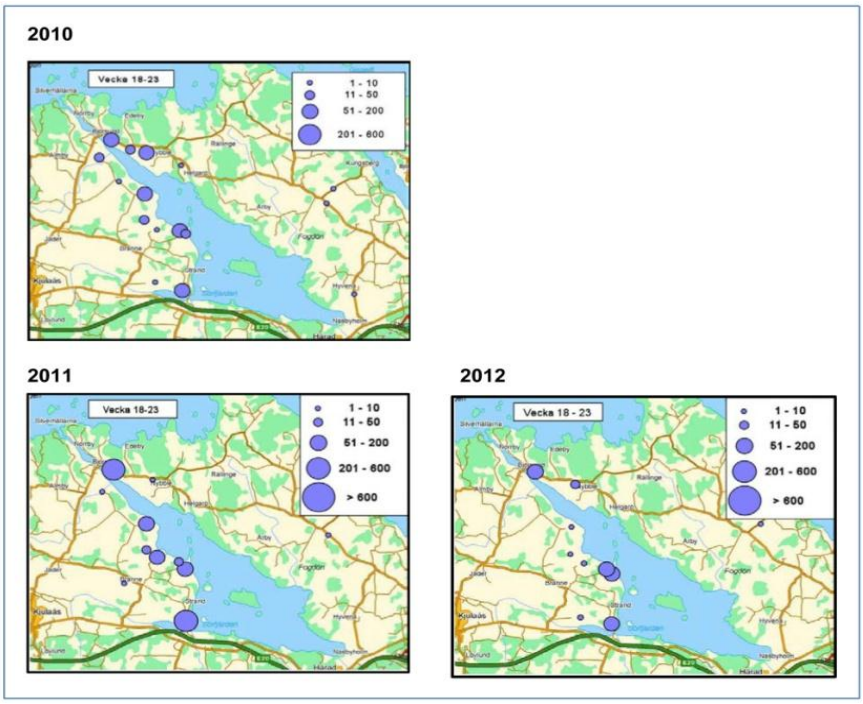

Fig.11. Grågässens fördelning runt Sörfjärden under tillväxtperioden ***(vecka 18 - 23).***

Strandnära spannmålsodlingar på Sörfjärdens västra sida är fortfarande under tillväxtperioden(maj - juni) utsatta, liksom vallarna vid Björsund i norr.

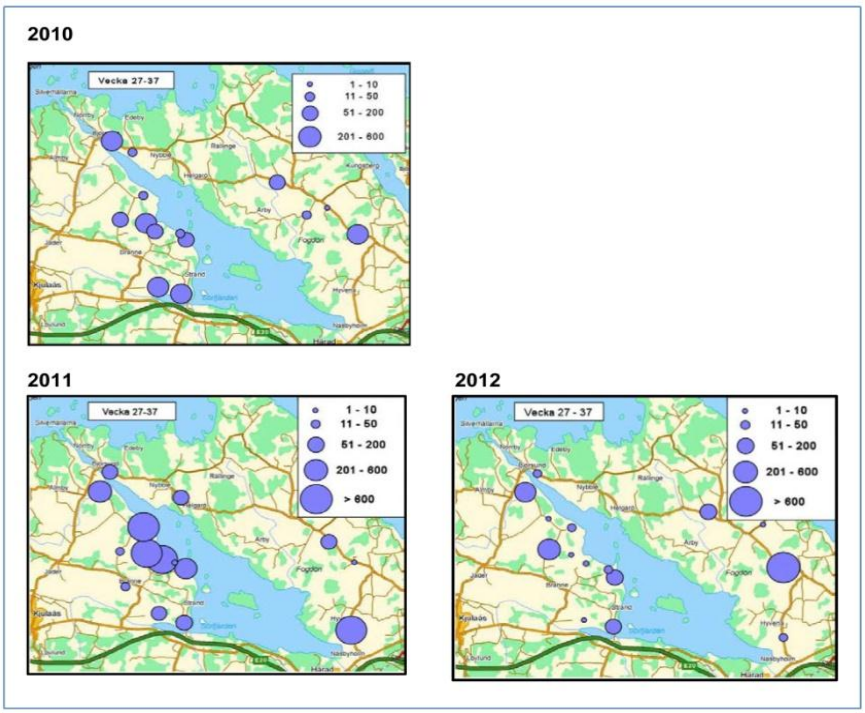

Fig. 12. Grågässens fördelning runt Sörfjärden under mognads- och skördeperioden ***(veka 27 – 37)***

Under mognads- och skördeperioden (juli - mitten av september) besöks tröskade åkrar med spillsäd över hela området, både av det gåsbestånd som hör till Sörfjärden och flyttande gäss.

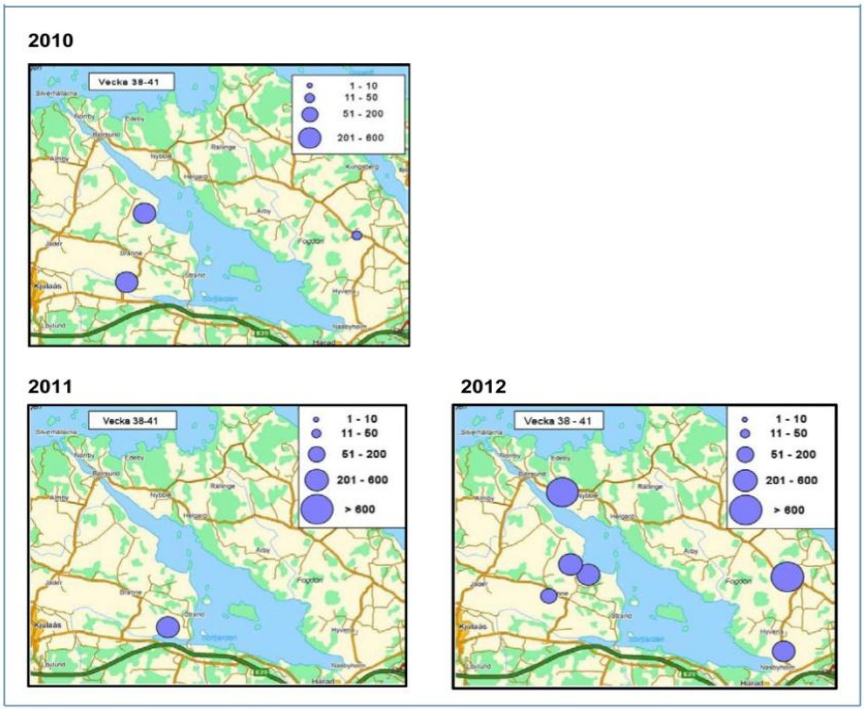

Fig. 13. Grågässens fördelning runt Sörfjärden under höstbruksperioden ***(vecka 38 - 41).***

Från och med september månad rör sig stora flockar i området på födosök bland stubbåkrar efter spannmålskörden. Tillfälligheter avgjorde om de befann sig på de valda provytorna vid tidpunkterna för inventering och flockar kunde också observeras på närliggande åkrar.

Andra stora fågelarter som kan påverka jordbruksmark.

Tranor

Tranor har noterats öka särskilt på Selaön öster om Strängnäs de senaste åren i samband med de särskilda inventeringarna som utförts 2010-12 (Ödman muntligt nov 2012). Problemen med flockar av ungtranor, som flyger runt och ”bearbetar” nysådda eller nyligen uppväxta jordbruksfält har inte noterats vid Sörfjärden. Detta är framförallt ett ”problem” i Örebro län vid Kvismaren och till viss del i Vingåker- och Högsjötrakten i västra Södermanland och skulle kunna ”spridas” till Sörfjärden. Vid Sörfjärden häckar 10-15 par årligen.

Sångsvanar

Sångsvanens förekomst i landet från att ha varit en sällsynt ”Norrlandsfågel” till nutidens stora flyttsamlingar i Mellansverige är en parallell till grågåsens expansion. I Örebro län vid Tysslingen förekommer årligen en massamling av nordflyttande svanar. Mindre flockar

förekommer också betande på höstsådda grödor vintertid eller tidig vår i Kiladalen, väster om Nyköping och i övrigt i Södermanland. Vid ogynnsam väderlek med höstgröda på otjälad jord kan svanarnas ”trampskador” påverka nästa säsongs skörd.

2002 förekom 1 häckning i Örsundet i Söderfjärden. Häckningsförsök torde ha förekommit på 1990-talet. Sångsvanen häckar i flera sjöar runt omkring Sörfjärden t.ex. Nasen, Bondöknasjön och Öknasjön. Vid gåsräkningarna 2007-2009 växlade antalet observerade sångsvanar mellan 80(mars 2008) och 3 (mars 2009).

Kanadagås
Första häckningen skedde 1965 enligt Lars Broberg. Sparsam häckning sker numera på öarna i fjärden varje år. Antalet kanadagäss utgör 4-5 % av totala antalet gäss sett på årsbas. Merparten av kanadagässen observeras i nordligaste delen. Det är förmodligen gäss som framförallt på senare delen av höstarna flyger in till Sörfjärden från de mer rika bestånden vid övriga delar av Mälaren (t.ex.Granfjärden).

Sädgås
Förekommer mer eller mindre regelbundet i samband med flyttningen vår och höst. Antalet fåglar varierar från enstaka par till som mest 400 till 500 individer. Förekommer oftast bland eller i anslutning till grågäss, och kan därför förväxlas med dessa.

Fjällgås, spetsbergsgås och bläsgås
Sällsynta besökare vid Sörfjärden under flyttningstid. Uppträder tillsammans med grågäss.

Vitkindad gås
Arten har ännu inte i större omfattning nått Sörfjärden från sin östliga population i Södermanlands och Stockholms län, men observerades i ett större antal under 2012. Innebär för närvarande ingen påtaglig negativ påverkan vid Sörfjärden, men måste fortsätta att observeras. Arten förekommer i Mariefred och uppges där ge sanitära problem på gräsmattor i parkerna runt Gripsholms slott. I Nyköping och Nävekvarn orsakar flockar av vitkindade gäss sanitära problem på parkgräsmattor.

Art	Antal		
	2010	**2011**	**2012**
Kanadagås	105	114	226
Vitkindad gås	1	0	251
Sädgås	42	49	0
Bläsgås	37	1	2
Trana	21	106	152
Sångsvan	7	49	34
Gåshybrider	0	2	1

Tab.4. Sammanfattning av andra fågelarter än grågäss på inventeringsytorna

Utbredning i tid och rum av betespåverkan

För att få en samlad bild av och komma till rätta med påverkansproblemen som initierades och beskrevs i den förra planen har särskilda inventeringsinsatser genomförts under 2010-2012. I rapporten ”*Grågäss vid Sörfjärden 2010-2012 – resultat av en inventering och försök med gåsbetesåker”* (Ödman et al 2013) står utförliga detaljer om hur, var och när gässen uppträder i landskapet. I ett masterarbete vid institutionen för ekologi, SLU, Grimsö, har Carina Tennfors analyserat hur grågässen utnyttjat fält med olika grödor ” *Grågås (Anser anser) – grödoval och rumslig fördelning vid Sörfjärden Sörmland – på engelska”* (Viltskadecenter 2013).

Carin Tennfors har analyserat data om vad som odlats på sammanlagt 48 fält som kunde hämtas från Jordbruksverkets SAM-register och var tillgängliga via länsstyrelsen. Med hjälp av statistisk modell har hon kunnat verifiera att gåsbetesåkern (=avledningsåkern) verkligen varit attraktiv och dragit till sig grågäss, särskilt under vår och försommar. Attraktiviteten för olika grödor kunde också rangordnas - se nedan. Ytterligare en slutsats är att avståndet från övernattningsplatserna i vattenområdena kring Sörfjärden till de fält, som utnyttjades för födosök, inte hade någon väsentlig betydelse

Här tas i korthet de viktigaste resultaten och slutsatserna upp.

Var och när uppkommer betespåverkan?

De flesta skadorna av grågäss finns på öppna spannmålsfält inom cirka 2 km avstånd från Sörfjärden inkl. Barvalappen. Det är framför allt strandnära åkermark på Sörfjärdens västra sida som är särskilt utsatta under vårbruks- och tillväxtperioderna. Åkrar vid Björsund, Brännelund, Kinglöt, Mågla och Barvalappen är sedan tidigare kända uppehålls- och födosökslokaler för grågäss – jmfr. Fig. 10 - 13.

Vilken typ av gröda är mest drabbad?

Vete är en vanligt förekommande gröda i området. En stor del av observationerna har därför gjorts på vetefält. Andelen gäss som upphåller sig på vetefält är relativt hög, vilket tyder på att gässen föredrar vete. Detta har även visats i andra studier *(Johan Månsson 2011).*

Grågässens fält-och grödoval under treårsperioden i odlingslandskapet kring Sörfjärden illustreras på nästa sida av figur 14 från rapporten *Grågäss vid Sörfjärden 2010 -2012…* *(* Ödman et al. 2013)

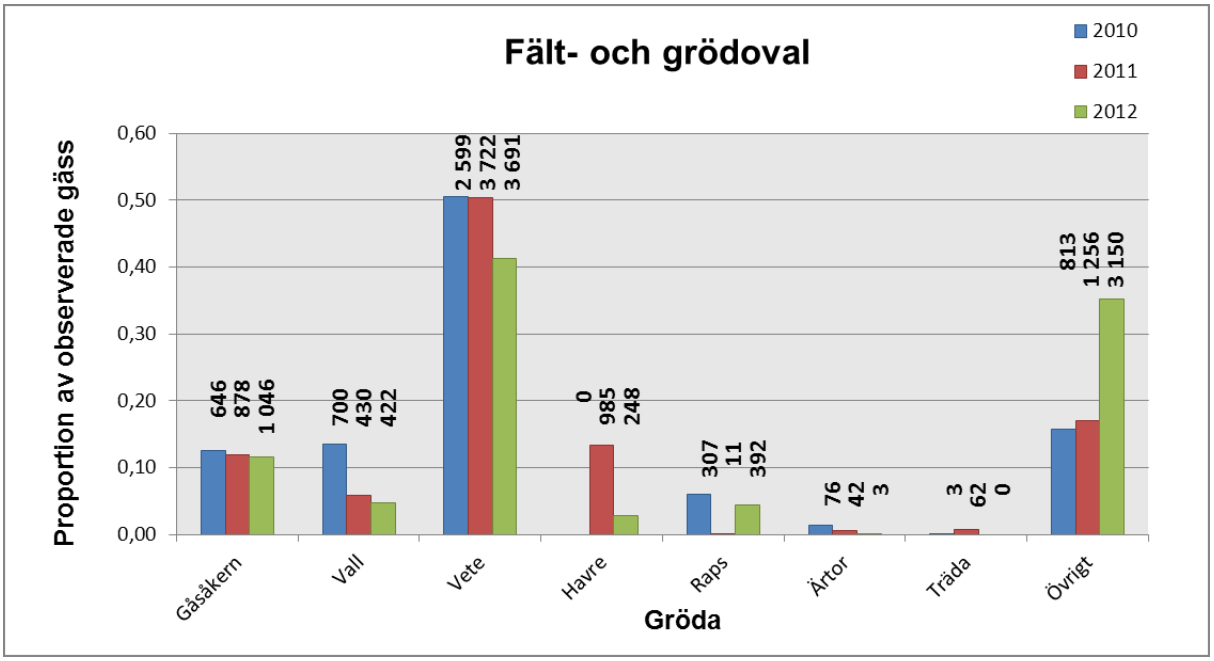

Fig. 14. Andelen grågäss som besökt åkrar med olika grödor. Data om grödor är baserade på observationer under inventeringsrundorna. Siffror ovan staplarna anger antalet observerade grågäss för respektive gröda.

Vete är en vanlig gröda över hela området, även i för gässen attraktiva lägen nära Sörfjärdens strandlinje. Det är därför naturligt att en stor andel observationer gjorts på vetefält. Siffrorna tyder på att gässen föredrar vete (högt nyttjande i förhållande till tillgång)

Carina Tennfors verifierar ovanstående figur i sitt analysarbete *(Tennfors 2013).* I en rankinglista av gässens betespreferens redovisar hon sammanfattningsvis att fält med vete ligger först följt av fält med gräsodling (vallar) därefter kornåkrar. Av Carina Tennfors arbete framkommer emellertid att allra **högsta rankningen vad gäller gässens betespreferens har gåsbetesåkern (=avledningsåkern).** Se vidare under kap. nedan: ***Hitills genomförda åtgärder för att förhindra skador***

Påverkan av besådda åkrar med vete korn m.m.

Under tidig vår gör fåglarna mest skada på nysådda korn- och vetefält genom att äta upp utsäden (tranor) eller beta av de nyuppkomna plantorna (gäss). Havre och råg verkar fåglarna inte föredra. Skador kan även uppstå genom att de späda plantorna trampas ned. Under sommaren och hösten händer det ibland att både tranor och gäss trampar ner och äter såväl omogen som mogen säd. Detta kan framför allt vara ett problem när den mognande eller mogna säden av någon anledning ligger ner, till exempel efter ett kraftigt regn. Fåglarna kan då komma åt axen och sädeskornen genom att landningsplatser skapas i fälten. Under hösten kan fåglarna göra skada på höstsådda grödor. Skadorna liknar dem som förekommer tidig vår. (www.viltskadecenter.se).

Påverkan på vallodlingar

På vallodlingar kan fåglarna göra två typer av skada i princip under hela säsongen. Dels betar framför allt grågäss ibland ner den odlade grödan väldigt hårt, dels smutsar fåglarnas spillning ner vallarna, vilket kan ge sämre kvalitet på den gröda som tas tillvara som foder. Det finns en oro bland brukare att större mängder spillning i ensileringsprocessen ökar risken för spridning av salmonella och andra sjukdomsalstrande mikroorganismer. Även om man inte hittat någon koppling mellan fåglarnas spillning och salmonella, finns det ändå en allmän risk för försämrad foderhygien och kvalitet (www.viltskadecenter.se).

Påverkan på potatis

Tranor gör framför allt skada på potatisfält. De rycker upp eller gräver upp sättpotatis, ofta vid födosök av t.ex. daggmask eller insekter. Små nybildade potatisar plockas ibland upp och äts. På hösten bökas potatis upp och även om den inte blir uppäten förstörs den i ljuset (www.viltskadecenter.se)

Påverkan på andra grödor

Det händer att fåglarna gör skada även på andra grödor. Framför allt under hösten kan de ge sig på morötter, ärtor och sockerbetor. Detta kan lokalt orsaka skador som är dyra att ersätta. Eftersom arealen av dessa grödor generellt är relativt liten vid Sörfjärden, är emellertid problemet totalt sett inte lika omfattande som för spannmål och potatis. Framför allt sångsvanar kan dessutom ibland beta och trampa ner höstraps så att det påverkar plantornas tillväxt under påföljande vår. Detta är dock, åtminstone än så länge, ett ganska litet problem totalt sett för Sörfjärdenområdet (www.viltskadecenter).

Hur många brukare är årligen drabbade av skador?

Av den enkät som Länsstyrelsen skickade ut till markägare runt Sörfjärden 2011 svarade 18 av 30 tillfrågade. Sammanlagt 13 svar bedöms komma från brukare med inriktning mot odling av spannmål och baljväxter (höstvete, vårvete, ärter och raps). Av resterande brukare är fyra stycken inriktade mot vallodling och betesmark, medan en driver en golfanläggning som delvis ligger i direkt anslutning till Sörfjärdens strandlinje. Hos 8 av 18 svarande har skador förekommit under det aktuella året (2011).

Utifrån enkätsvaren verkar skadorna anses ligga på en rimlig nivå från de brukare som varit aktiva med insatser för skrämsel och skyddsjakt. De olika skyddsåtgärder som för närvarande finns tillgängliga, är enligt enkätsvararna tillräckliga för att minska eller eliminera skaderiskerna (Ödman, Enkät 2011). Framför allt spannmåls- och baljväxtodlingar på Eskilstunasidan av Sörfjärden är mest utsatta för skaderisker. Den känsligaste perioden är under tidig vår. På Strängnässidan är problemen, enligt de markägare som svarat, lindriga och berör främst vallodling och betesmark.

Markägare som rapporterat stora skador eller problem med gåsspillning har inte redovisat åtgärder för att skrämma gässen. För andra brukare med odlingsmark i utsatta lägen har skadorna kunnat elimineras genom stängsling och skrämselåtgärder (från *”Grågässens påverkan på jordbruket vid Sörfjärden – enkätundersökning 2011”* (Ödman 2012)

Hur stor är kostnaderna för uppkomna skador och förebyggande åtgärder?

I dagsläget finns inga siffror på kostnaderna för skador uppkomna i samband med gässens födosök, rastning, ruggning, häckning kring Sörfjärden. Inga skadeanmälningar med ersättningsanspråk har inkommit till länsstyrelsen och inte heller har några ersättningar betalats ut. Enligt enkätsvaren verkar grågässens påverkan på jordbruket i landskapet kring Sörfjärden och riskerna för skador fortfarande vara begränsade. Den allmänna uppfattningen är att man numera har kontroll över såväl de skaderisker, som är förknippade med grågässen, som med de åtgärder som kommit till användning i förebyggande syfte.

Bidrag till förebyggande åtgärder har beviljats. Åtgärder har bestått i uppsättning av stängsel mellan strandängar och särskilt utsatta odlingsytor. En höj- och sänkbar grind i Barvadiket, mynnande i Baravlappen (del av Sörfjärden), har uppförts som ett komplement till stängslingar på land. Även årliga medel för att avsätta en gåsbetesåker (= avledningsåker) samt förordna en skrämselkonsulent har beviljats.

Åtgärd	År	Belopp (SEK)
Barvalappen, stängsling	2006	45 000
Kinglöt, stängsling	2008	25 000
Barvadiket, ”gåsgrind”	2009	45 000
Gåsbetesåker/Avledningsåk.	2010-2013	57 000/år
Skrämselkonsulent	2010-2013	30 000
Fälts.Rördrommen –samord	2013	7 000
”Stormötes”kostnad.	2013	1 000

Tab.5. Bidrag till förebyggande åtgärder vid Sörfjärden

Hitintills genomförda åtgärder för att förhindra skador på gröda.

En mängd olika åtgärder har använts för att förebygga skadlig påverkan orsakad av framför allt grågässen, som varit det största problemet till dags dato. Genom de åtgärder som gjorts enligt den äldre planen har skadorna lokaliserats och åtgärder satts in på vissa lokaler.

Gåsbetesåker/avledningsåker – odling och skötsel.

Den 5,75 ha stora gåsbetesåkern anlades 2010 med en utsädesblandning som bedömdes särskilt attraktiv för grågäss (fig. 15). På den nordvästra halvan av åkern ingick cikoria i fröblandningen. Avsikten var att utvärdera om cikorian var särskilt attraktiv som bete för grågässen.

Fröblandningen bestod av lucern 25%, käringtand 15%, vitklöver 10%, timotej 23%, ängssvingel 12%, kummin 5% och cikoria 10%

Fig. 15. Avledningsåker (5,75 ha), övre vänstra delen vall med cikoriainsådd och nedre högra delen utan cikoria. Cikoria är en ört som visat sig smaklig för grågäss på andra platser i Sverige. Vid fältstationen finns en informationstavla med bl.a. beskrivning av gåsbetesåkern.

Våren 2010 var sen, vilket i kombination med mycket högt vattenstånd i Mälaren försvårade sådden av den lågt belägna gåsbetesåkern. Den därefter följande försommartorkan resulterade i en mycket ojämn etablering av växtligheten på åkern och en hjälpsådd med en vallfröblandning gjordes på utsatta ytor i augusti 2010. Förutsättningarna för systematisk utvärdering av grågässens betespreferenser på åkern var därför ogynnsamma.

Vid skötseln av åkern har ekologiska odlingsmetoder använts.

Under 2012 var delar av åkern svåra att nå med maskiner på grund av riklig nederbörd och högt vattenstånd i Mälaren.

På angränsande åkrar odlades höstvete och havre, med en ca 20 m bred obesådd bård mellan gåsbetesåkern och fältet mot väster. Strandängen söder om gåsbetesåkern betades av nötboskap.

En erfarenhet är att putsning av åkern är viktig så att växtligheten inte blir för hög. Grågässen landar ogärna i för hög gröda.

Inventeringarna visa tydligt att gåsbetesåkern fungerat som avledning under vår och försommar, dvs. under den tid då skaderiskerna för jordbruket är som störst. Åkern har också dragit till sig gäss efter ruggningen, medan ”konkurrerande tillgänglighet” från nyskördade fält under sensommar och höst har medfört betydligt färre gäss.

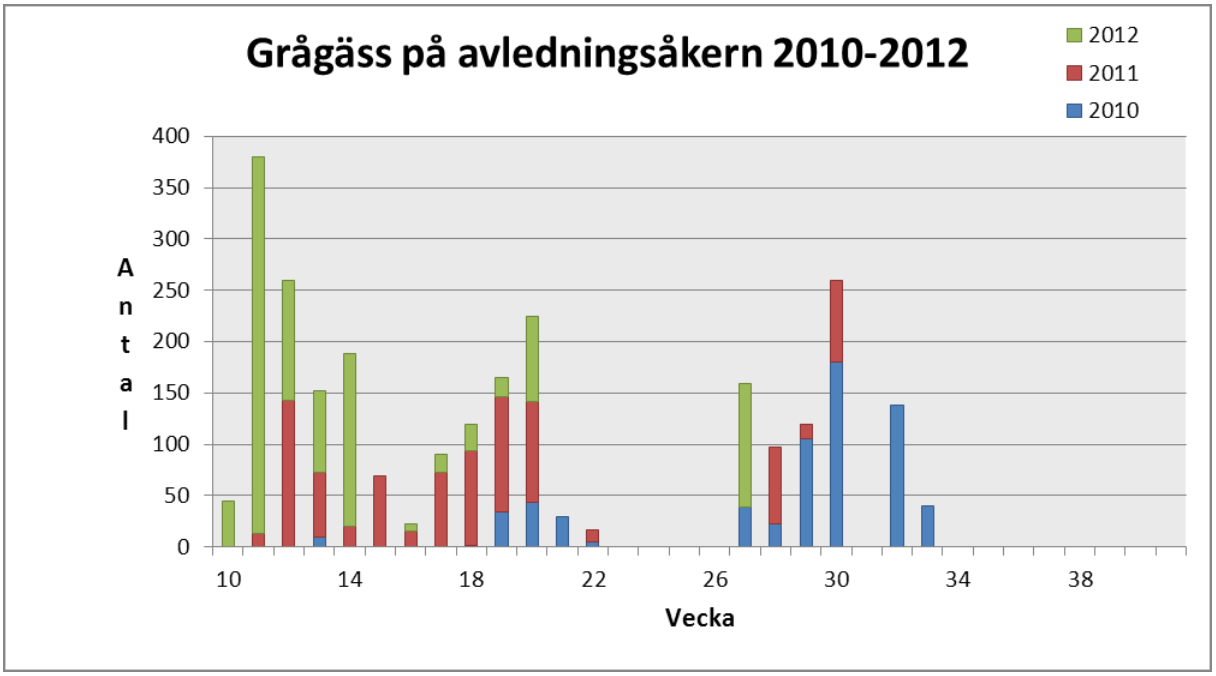

Fig. 16. Antalet grågäss på gåsbetesåkern 2010 - 2012. Under våren 2010 var gåsbetesåkern ännu inte anlagd.

Någon avgörande effekt av cikoriainblandningen syns inte, men man kan konstatera att denna del av åkern har varit lika välbesökt som den vitklöverrika remsan mot strandängen

Slutsatsen att cikorian inte haft någon tydlig ökande effekt på gässens betespreferens stärks av de direkta observationer som gjorts av gässen på avledningsåkern. Under vår och försommar har cikoriainblandningen inte påverkat betespreferenserna påtagligt. Under mognads- och skördeperioden (v. 27 - 37) har dock en större andel gäss uppehållit sig på den cikoriabesådda halvan, efter det att man tagit ut ensilageskörd och lämnat en jämn stubb. Den övriga sammansättningen av vallfröblandningen var uppenbarligen väl sammansatt.

Stängsling

Under 2006 och 2007 sattes gåsstängsel upp på en sträcka av cirka 3 kilometer dels norr om Barvalappen dels på Kinglöts mark omedelbart norr om Sörfjärdens naturreservat. Senare har stängsel även satts upp vid Nabbetorp. Förebilden för stängselkonstruktion har hämtats från Tåkern. Resultatet av detta är kraftigt minskade skador på växande grödor förorsakade av icke flygga gäss. Tåkernförebildens nät är mindre i förhållande till de tidigare använda kycklingnäten. Stängslen har sats en bit utanför elstängslen för att möjliggöra röjning av uppväxande sly och gräs under elstängslen. Stängslen behöver årligt underhåll, med fördel på vårkanten, men i övrigt kräver de få resurser.

Fig.17. Stängselkonstruktion vid Nabbetorp för att möjligöra nötbete på båda sidor om ”gåsnätet”. Foto Olle Philipsson.

Gåshinder

Under 2009 monterades ett gåshinder upp i Barvadiket(=dikningsföretaget från jordbruksmarken från f.d Kafjärden) vid inloppet till Barvalappen på Husby Enskiftes och Hössåkers mark. Den ersatte ett försök med presenningar, som visat sig mindre effektiva. Det finns presenningar kvar i ett par mindre diken, där dessa ändå verkar fungera. Gåshindret förhindrar att gässen simmar uppför kanalen med sina gässlingar till spannmålsåkrar och därmed skadar dessa. Effekten har varit i stort sett 100-procentig. Idén har hämtats från Hammarån i Kvismaren, men har modifierats, så att **hindret kan hissas upp vintertid eller vid behov av årensning.**

Fig. 18. Gåshinderet i Barvadiket vid Husby-Enskifte. Foto Lars Ödman

Figurer med skrämmande effekt

Under en rad av år har vid Hornborgasjön, Kvismaren, Tåkern och Vattenriket Kristianstad försök skett med en mängd olika former av anordningar som t.ex. så kallade ”gatupratare”, gaskanoner, hulken, drakar, reflekterande bandtejp m.m. Detta är ett arbetskrävande skydd, som måste varieras ständigt, eftersom gässen lär sig att känna igen figurerna. De behöver därför flyttas efter ganska korta perioder för förnyad effekt. Gaskanoner är inte tillförlitliga då gässen snabbt vänjer sig vid dessa och till och med kan sitta framför mynningen, när skotten går av, utan att reagera. Att avlossa andra kraftiga skrämselskott (fyrverkeripjäser) har en god effekt, men resultatet varierar i tid. Ibland är gässen tillbaka efter några timmar ibland dröjer det flera dagar (www.viltskadecenter.se)

Flera av de ovan redovisade metoder har under perioden 2010 – 2013 provats vid Söderfjärden. En del av skrämselanordningarna har vidareutvecklats till Sörfjärdsförhållanden av den av länsstyrelsen engagerade **”skrämselkonsulenten"**. Konsulenten finns tillgänglig för att hjälpa till med råd och förebyggande åtgärder. Han har tillgång till materiel som kan används direkt eller lånas ut för en längre tid. Att anlita skrämselkonsulenten är gratis för brukaren. Hittills har skrämselkonsulentens tjänster använts i begränsad omfattning och kan därför utnyttjas i större omfattning om behov uppstår.

Vad som är avgörande vid användning av skrämsel är att man utrönat var det finns något ställe där gässen kan ta sin tillflykt – ett fält där ingen skrämsel eller jakt bedrivs. Då lär sig gässen att de är trygga där men inte på andra ställen. Gåsbetesåker har anlagts och är i gång vid Idö nära Fältstationen Rördrommen sedan 2010. Resultaten har varit mycket goda, enligt genomförda inventeringar.

Jakt under allmän jakttid

I Södermanlands län gäller följande: Den **allmänna jakttiden för grågås och kanadagås är 11 augusti till 31 december.** Bläsgås, sädgås, spetsbergsgås, fjällgås, vitkindad gås, trana samt knöl- och sångsvan är fredad. Jakt på grå- och kanadagäss bedrivs idag kring Sörfjärden och ska fortsätta bedrivas med högt ställda krav på en ansvarsfull förvaltning av en förnyelsebar naturresurs. Jakten skall också bedrivas med god jaktetik, säkerhet och med hänsyn till att jakten bedrivs i skyddade områden med höga naturvärden.

Attityden till utökad jakt är genomgående positiv enligt tidigare nämnd enkätsammanställning (Ödman 2011).

Skyddsjakt på enskilds initiativ

Sedan 1 juli 2012 gäller för hela landet att om det behövs för att förebygga skada, **får grågås och kanadagås som uppträder vid fält med oskördad gröda eller som orsakar sanitär olägenhet, jagas hela året.** Året-om-skyddsjakten kommer att förenkla för brukare att skydda sina grödor, d.v.s. kan genomföras utan särskilt tillstånd från Länsstyrelsen.

Vitkindad gås som uppträder vid fält med oskördad gröda får i Södermanlands län**, om det behövs för att förebygga skada, jagas 21 augusti – 15 november.** Denna möjlighet bör dock komma till användning restriktivt dels p. g. av Sörfjärdens skydd som Ramsarområde och dels för att det sannolikt finns tillgång till stora arealer redan skördade fält och stubbåkrar under denna tid

För övriga gås- och svanarter samt trana måste, om det skulle uppstå akuta behov, ansökan om tillstånd för skyddsjakt göras och prövas av Länsstyrelsen.

Skyddsjakt kan vara en verkningsfull skrämselåtgärd om den bedrivs vid upprepade tillfällen och om den kan koordineras på så sätt att skrämda gäss har tillgång till åkrar där de inte gör skada samtidigt som de känner sig trygga och kan landa.

Fältstationen Rördrommen genomförde tillsammans med Jägareförbundet och Studiefrämjandet under våren 2009 en kurs i grågåsjakt för intresserade markägare och jägare.

Ammunition med blyhagel är inte tillåten vid jakt inom våtmarker p.g.a. risken för blyförgiftning hos andfåglar. Som våtmark räknas all mark som under någon period av året står under vatten. Strandvallar, sänkor eller odlad mark som översvämmas under vårflödet men är torrlagda under jakttid är således att betrakta som våtmark.

Av samma skäl ska inte slaktrester eller s.k. skrottar som kan innehålla blyhagel eller fragment av annan blyammunition lämnas kvar i naturen eller användas som åtelmaterial p.g.a. risken för sekundär blyförgiftning bland rovfåglar.

Ytterligare information om jakttider finns på Jägareförbundets hemsida www.jagareforbundet.se. Handlingsplanen sig bakom Jägareförbundets rekommendationer om jakt med blyfri ammunition och hantering av slaktrester.

Påverkan på andra arter

En ökad population av större betande fåglar framförallt grågäss kan även innebära positiva eller negativa förändringar för andra arter i ekosystemet, eftersom förutsättningarna i miljön kan ändras. Vassens utbredning har minskat kraftigt och försvunnit på flera ställen i Sörfjärden sedan början av 1990-talet . Det som noterats hitintills är vassens minskande utbredning på grund av grågässens vassbetning. I övrigt finns många fler aspekter som bör tas i anseende. T.ex. vegetationsutnyttjande av andra djur, som t.ex.vildsvin men även insekter, småfåglar m.m. Väven av biologisk mångfald är omfattande och komplex och det finns inte utrymme eller resurser att ta upp alla konsekvenser i denna handlingsplan.

På flygbilder tagna vid 1990-talets början jämfört med nyare flygbilder visar det sig att vassen sedan dess på flera ställen minskat kraftigt eller helt försvunnit. Det kan inte uteslutas att den

ökade grågåsbetningen är en av orsakerna till de uttunnade vassbältena. Vissa arter påverkas negativt av detta. Rördrommen kan inte använda vassbältet vid födosök om inte en variation av skyddade laguner och kanaler med mer ”packade” fjolårsvasskanter finns. Skäggdoppingar, sumphöns, sothöns, skäggmes, och ”vassjungande sångare” som trastsångare kan påverkas negativt av uppluckrad vass eftersom deras bon inte kan förankras i vassen. Vintertid utgör **täta** vassar födosökslokaler för t.ex. blåmes och gärdsmyg. Simänder och vadare däremot verkar snarare kunna gynnas om gässens bete upprätthåller s.k. ”blå bårder” innanför själva vassbältet. Det verkar dock inte ske hitintills i någon större omfattning. Denna önskade åtgärden behöver kompletteras med mekaniska insatser.

Andra naturvårdsprojekt som påverkar Sörfjärdsområdet

Inom ramen för länsstyrelsens Natura 2000-områden vid Mälaren och dess **Life – projektet MIA** (Lake Mälaren inner archipelago- restortation and management) föreslås åtgärder inom vassområden i Mälaren bl.a. inom Natura 2000-området SE0220087 Sörfjärden-Strand.

”Mia-Vassplanen” pekar på att homogeniseringen i sig av täta vassar utgör ett hot mot den biologiska mångfalden. Det är därför viktigt att klarlägga vassarnas status och vid behov föreslå lämpliga åtgärder. Heterogena vassar erbjuder bättre livsmiljöer för bl.a. vattenväxter, vatteninsekter, grodor, fiskar och fåglar.

Grågåsprojektet bör därför verka i nära samverka med ”Mia-projektet” och Länsstyrelsens grupp för skötsel av naturreservat. En preliminär bedömning utvisar att ”Mia-projektets” förslag till vassröjningsåtgärder mellan Koholmen och Snopptorpskullarna inom Strands naturreservat för att skapa en ”blå bård” är sammantaget positiv för fågellivet och särskilt om åtgärderna kan kombineras med betesdrift. Om andra röjningsprojekt aktualiseras i Sörfjärden bör man noga analysera effekt och nytta gentemot bl.a. rördrommsförekomsten enligt vad som redovisas i föregående kapitel i denna rapport och konsekvenser för grågässens tillgänglighet till brukade jordbruksarealer, badplatser och golfbana.

Rapportdelen med texter, figurer, diagram och tabeller är bearbetat och sammanställt material huvudsakligen från sammanställningsrapporten *Grågäss vid Sörfjärden, 2010 – 2012, Resultat av inventering och försök med gåsbetesåker,* Lars Ödman, Johan Månsson, Lovisa Nilsson (Ödman… 2013)Länsstyrelsen, Viltskadecenter, Studiefrämjandet, Fältstationen Rördrommen. **samt från masterarbetet vid SLU *Grågås (Anser anser) – grödoval och rumslig fördelning vid Sörfjärden Sörmland*, Carina Tennfors (Tennfors 2013)** Viltskadecenter **men även från övrigt referensmaterial som framgår av nedanstående förteckning**

Referenser och litteratur

Karlsson S: *Grågåsen och dess betesskador vid Sörfjärden.* Handlingsplan 2010 – 2012. Länsstyrelsen i Södermanlands län 2010.

Ödman L, Månsson J, Nilsson L, Wiberg A: *Grågäss vid Sörfjärden. Resultat av inventering och försök med gåsbetesåker 2010.* Viltskadecenter 2010.

Wallgärd M: *Grågåsens (Anser anser) åker- och grödoval (vid Tåkern och Kvismaren)* SLU och Viltskadecenter 2010

Ödman L, Månsson J, Nilsson L: *Grågäss vid Sörfjärden. Resultat vid inventering och försök med gåsbetesåker 2011.* Viltskadecenter 2011Månsson J, m.fl.: *Besiktning av viltskador på gröda - med inriktning på fredade fåglar.* Viltskadecenter 2011

Nilsson L, Månsson J: *Inventering av sjöfåglar, gäss och tranor i Sverige. Årsrapport 2011/2012.* Biologiska institutionen, Lunds universitet 2012.

Ottoson U, Ottvall R, Elmberg J. Green M, Gustafsson R, Haas F. Holmqvist N, Lindström Å, Nilson L, Svensson M, Tjernberg M: *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst.* SOF, Halmstad 2012.

Ödman L: *Grågässens påverkan på jordbruket vid Sörfjärden – enkätundersökning 2011.* Länsstyrelsen i Södermanlands län 2012.

Ödman L, Månsson J, Nilsson L: *Grågäss vid Sörfjärden 2010 – 2012. Resultat vid inventeringar och försök med gåsbetesåker.* Viltskadecenter 2013.

Tennfors Carina: *Grågås (Anser anser) – grödoval och rumslig fördelning vid Sörfjärden Sörmland (engelsk titel: Greylag geese (Anser anser) – crop use and spatial distribution in Sörfjärden Sörmland)* SLU, Viltskadecenter, Grimsö forskningsstation 2013

Handlingsplanen 2014-2016

1. Information och samverkan

Vi har kommit en bra bit på vägen för att kunna upprätthålla en god kommunikation mellan alla parter, som berörs av eller är engagerade i gåsförekomsten vid Sörfjärden – markägare och jordbrukare, andra boende runt Sörfjärden, ornitologer, naturskyddsföreningar och andra ideella föreningar, LRF, Jägarförbundet Sörmland samt Länsstyrelsens jakthandläggare och naturvårdshandläggare.

Vi har vid de möten som redan förevarit kommit överens om att återkommande hålla **”Stormöte”,** oftast på Jädersgården, där alla brukare och alla boende vid Sörfjärden, alla engagerade ideella föreningar och personer samt personal från myndigheter som har ”något att komma med” bjudits in. Vid detta tillfälle kan redovisning av föregående års gåsförekomst i området, genomförda förebyggande åtgärder för att minska skador på gröda, enskilda iakttagelser av årets skador, aktuella läget för möjligheten att få skadeersättningar, samt idéer och förslag till nya åtgärder diskuteras.
Syftet med **”Stormötet”** är att alla ska kunna få en tydlig bild av vad som händer med gåsförekomsten men även annan fågelförekomst vid och kring Sörfjärden och att vi har ett forum att diskutera hur vi kan gå vidare till gagn för alla parter.

Vid tidigare **”Stormöten”** har vi också varit överens att bilda en mindre grupp som kan träffas oftare och ”ta tag i” aktuella problem och idéer. Gruppen har ibland kallats för projektgruppen eller arbetsgruppen för Grågås vid Sörfjärden men på senare tid Grågåsgruppen vid Sörfjärden. I handlingsplanen 2010-2012 föreslås att den benämns Grågåsgruppen vid Sörfjärden eller **förkortat Grågåsgruppen** i fortsättningen. I **Grågåsgruppen** finns företrädare för markägarna/brukarna, Fältstationen Rördrommen, ornitologer, SNF-are, LRF, jägarna genom Jägareförbundet Södermanland, Viltskadecenter Grimsö, Länsstyrelsen (jakthandläggare och naturvårdhandläggare.)

Länsstyrelsen bjuder in till **”Stormöten”** och kallar till möten med **Grågåsgruppen.** Vid mötena har hitintills länsstyrelsens jakthandläggare ansvarat för ordförandeskapet medan sekreterare och aktiv kommunikatör utåt varit person från Fältstationen Rördrommen . **”Stormötet”** är återkommande och **Grågåsgruppen** har hitintills träffats ett par gånger

årligen eller ”ad hoc” om det har behövts. Denna fördelning av möten och ansvaret har fungerat bra och föreslås även få fungera framöver.

Handlingsplanen förutsätter att **”Stormöten”** äger rum återkommande så länge intresse för detta föreligger. Handlingsplanen förutsätter att **Grågåsgruppen** kallas till möten så ofta som behovet av detta föreligger eller är påkallat av någon av parterna i gruppen och åtminstone en gång per år.

Det grundläggande syftet är att *alla parter* skall ha god kännedom och kunskap om samt vara trygga med utvecklingen av fågellivet vid Sörfjärden.

2. Mål

Antal grågäss

Vi, d.v.s. **Grågåsgruppen,** vill ha en grågåsstam som är acceptabel för den pågående markanvändningen. Idag saknar vi tillräckliga kunskaper om relationen mellan skadenivåer och antal gäss men vi avser att utgå från dagens nivå på antalet häckande gäss. Inventeringar 2010-2012 visar att troligen c:a 175 grågåspar häckar årligen. Detta vill vi sätta som mål och lämpligt tak för antalet häckande par under plantiden 2014 - 2016. Erfarenheter och inventeringar under denna period får visa om häckningsmålet behöver justeras. Erfarenheter av annat vilts (t.ex. vildsvins) predation eller påverkan på gässen måste också ligga till grund för en sådan framtida bedömning.

Enligt denna handlingsplan, bör vi sträva efter att finna en säkrare målsiffra för totala antalet häckande gäss som vid olika tidpunkter relaterar till vad och var skaderisker kan uppstå vid Sörfjärden.

Skadenivå

Ett mål behöver definieras om hur mycket skador som är acceptabelt inom området. Ett förfarande måste utvecklas för att utvärdera var i till ett sådant skademål som grågåsförekomsten kan befinna sig. För närvarande finns ingen annan metod än återkommande enkäter eller personliga rapporter till Länsstyrelsen eller presenterade vid **Grågåsgruppsmöten** eller **”Stormöten”**

Betestryck från andra arter

Beträffande andra arters betestryck utom grågäss och deras antal kan detta inte säkert presenteras i denna handlingsplan. Men vid kunskapsinsamlingar och inventeringar skall dessa arter noteras och deras eventuella skador på lantbruksgrödor noteras.

3. Kunskapsinsamling

Det skulle vara bra att kunna hämta så mycket historiskt material som möjligt från rapportsystemet Svalan (Artportalen).

Vi behöver göra fler inventeringar. Dels en fortsatt räkning när gässen anländer i mars månad dels en räkning i maj månad. Förslaget är att majräkningen flyttas till slutet av maj eller början av juni för att eventuellt kunna fånga in de gäss som kommer till Sörfjärden från kringliggande områden för att enbart rugga. För 2014 och åren framåt föreslås således att räkningar sker i mitten av mars och slutet av maj –början av juni förutom den traditionella nationella septemberräkningen i samråd med Biologiska institutionen vid Lunds universitet.

Vi behöver ha **återkommande enkäter** till markägarna om upplevda gåsförekomster och eventuella gåsskador:

* När uppkommer skadorna under året?
* Var uppkommer skadorna?
* Är skadorna återkommande på några specifika ställen (problemområden) eller varierar de över landskapet från år till år?
* Vilken typ av gröda är mest drabbad?
* Hur ser skadehistoriken ut? Har skadeläget förändrats över åren?
* Hur många brukare är årligen drabbade av skador?
* Hur stor är den beräknade kostnaden för uppkomna skador?

Det är önskvärt med ett fortsatt samarbete med Viltskadecenter för att om möjligt till Fältstationen Rördrommen förlägga examensarbeten och annan forskning om viltskador och förebyggande åtgärder av främst grågås, sångsvan och trana. Vi bör visa intresse att delta i samarbete med andra liknande projekt vid, t.ex Kristianstad vattenrike, Hornborgasjön, Tåkern, Kvismaren och Tysslingen och ev. på andra ställen i Sverige för kunskaps- och erfarenhetsutbyte.

Vi behöver fortlöpande ta del av Viltskadecenters erfarenhet av forskning kring effekterna av viltskadebegränsande åtgärder och problematiken kring skyddsjakt.

4. Dokumentation av antalet häckande grågåspar

Dokumentation och kvalificerade bedömningar av antalet häckande grågåspar skall årligen ske. Åtminstone vid ett av åren under den nya treårspeoden skall en flygfotodokumentation ske av grågåsbon liknande den som tidigare genomförts för Sörfjärden och som regelmässigt används vid Hornborgasjön.

Alternativet till en sådan flygfotografering är att testa en annan metod. En särskild areal definieras, där grågåshäckning regelmässigt skett tidigare – t.ex. Barvalappens norra vass- och strandängar. Arealen fotograferas med hjälp av radiostyrd ”mini -fotohelikopter” av, t.ex. firman ”Helekopterbild” i Nyköping, på relativt låg höjd och med hög fotografisk upplösning varvid antalet gåshäckningar borde kunna registreras. Arealen som är väl ”gps-loggad” kan sedan exakt återfotograferas nästa år eller med de årsmellanrum man väljer. I stället för att försöka få fram totala antalet gåshäckningar vid Sörfjärden kan man på en mer begränsad areal följa trender vad gäller häckningarna. På basis av trenderna kan man sedan välja metoder för att vidta eventuella åtgärder, begränsande eller avstå från sådana.

Innan metoden prövas måste orienterande tester ske av ”mini-helikoptermetoden” så att inte andra vass- eller våtmarknadshäckande fågelarter som brun kärrhök, tärnor eller andra fågelarter triggas till farliga försvarsattacker på en sådan främmande ”konkurrent” och skadar sig.

5. Åtgärder

Avsättande av gåsbetesåkrar/avledningsåkrar
En gåsåker har redan avsatts och avtal med markägaren och hans arrendator för Idö gård om ekonomisk ersättning har träffats för perioden fram till 2016. Enligt Ödman L, Månsson J, Nilsson L: *Grågäss vid Sörfjärden 2010 – 2012. Resultat vid inventeringar och försök med gåsbetesåker* 2013 och CarinaTennfors 2013 vetenskapliga analys av grödoval fungerar gåsbetesåkern väl. På basis av deras utvärderingar skulle ytterligare gåsbetesåkrar kunna utpekas tillsammans med Viltskadecenter på strategiska avstånd och platser med utgångspunkt från övernattingsplatser i fjärden.

Avsättandet av gåsbetesåkrar är relativt kostsamt och kräver medel från Naturvårdsverket(Nv)/Länsstyrelsen. Länsstyrelsen behöver undersöka möjligheten att kunna få vidarehantera mer medel från Nv:s anslag för viltskademedel eller andra medel från Nv.

Det är önskvärt, att man avsätter mark, som antingen ofta skadas eller är svårbrukad. Valet av grödor på åkrarna kan variera mellan olika fält beroende på växtföljd och jordbruksförutsättningar. Det är önskvärt, att man kan kombinera gåsbetesåker med andra miljöåtgärder såsom funktionen att vara näringsfälla i anslutning till vattendrag (diken, bäckar mm) eller uttagen areal när detta så krävs.

Avtal om odling av grödor och avsättning av gåsåkrar är naturligtvis bindande under den överenskomna avtalstiden.

Skrämsel
Under föra planperioden engagerade Länsstyrelsen en skrämselkonsulent. Det är angeläget att denne får fortsatt uppdrag av Länsstyrelsen. Konsulenten ska kunna medverka i att skrämma

gässen från oskördade grödor men samtidigt ”hjälpa” gässen att hitta till den eller de upplåtna gåsåkrarna eller redan skördade fält. Konsulenten skall kunna vara rådgivande för jaktutövningar samt ge råd om skrämselanordningar och kunna tillhandahåll viss skrämselutrustning.

Ett sätt att utveckla skrämselåtgärder är att engagera oss i examensarbeten vid Viltskadecenter och tillsammans med Viltskadecenter prova och utveckla nya metoder med olika former av bulvaner eller andra ”skrämmande” anordningar

Jakt under allmän jakttid

De jaktformer som rekommenderas är bulvanjakt med hagelvapen och jakt på stillastående gäss med kulvapen. Flyktskytte på sträckande gäss, som rör sig med 60 - 70 km/tim, skall undvikas p.g.a. risken för skadskjutning och förväxlingsrisk av grågås och andra gåsarter.

Skyddsjakt på enskilds initiativ på grågås och kanadagås

Avsikten med skyddsjakten skall vara att åstadkomma bästa möjliga skrämseleffekt. Skyddsjakten skall inriktas mot icke häckande individer, d.v.s. gäss som ännu inte är könsmogna eller som har misslyckats med häckningen.

Försök bör inledas för att söka öka effektiviteten på skyddsjakt. Det finns erfarenhet som tyder på att fåglarna har förmåga att skilja på vad som för dem är farliga respektive ofarliga omständigheter. Kunskapen om sådana erfarenheter bör fördjupas och kunna tillämpas för att i högre grad ”styra” fåglarna till platser där de kan accepteras av jordbrukaren.

Viltskadecenter har aviserat att de gärna vill förlägga ett försök med jaktavskräckande skrämselmetoder till Sörfjärden. Detta bör Grågåsprojektet vid Sörfjärden bejaka.

Tidpunkten för jakt på våren behöver utredas för att klarlägga om antalsbegränsning för häckande gäss behöver införas, och förslagsvis ske tidigt på våren strax efter gässens ankomst till Sörfjärden. En alternativ begränsande metod är att pricka ägg för att minska ungkullarna av gässlingar. Metoder för att begränsa antalet årligen häckande gäss och begränsning av ungkullarna behöver dock ytterligare diskuteras inom Grågåsgruppen innan metoderna kan börja användas. Länsstyrelsen behöver klarlägga om jaktjuridiska förutsättningar finns för dessa metoder.

Det skulle vara av stort värde att få ett mått på effekten av skyddsjakten i förhållande till den arbetsinsats som jägarna utför. Det gäller framförallt för att få ett mått på avskräckningseffekten.

Stängsling av gäss

Behovet av ytterligare stängsling bör ses över. Det gäller främst delarna i Strängnäs kommun. Förslag finns att undersöka enklare avstängande metoder med ”grova plastslangar” eller någon slags länsor, för att förhindra att gäss med gässlingar kommer åt badstränder och

känsliga betesmarker eller vallodlingar. Detta bör närmare undersökas av skrämselkonsulenten och Fältstationen Rördrommen

6. Utvärdering

Planen skall för att möjliggöra utvärdering innehålla utvärderingsbara faktorer och uppgifter. Avstämning bör ske varje år. Senare kan man kanske göra det mer sällan. Viktigt är att Viltskadecenter är engagerat i detta.

Fortsatt samverkan bör ske med Viltskadecenter, SLU, eller annat universitet för att kunna utröna om en sorts mall kan skapas för utvärdering av liknande handlingsplaner inom naturvård och/eller zoologi i länet och landet, som är knutna till massförekomster av fåglar som påvekar areella näringar .

Handlingsplanen är ett rådgivande dokument som i varje enskilt fall inte är tvingande för någon part utöver särskilt träffade avtal. Planen gäller för 2014- 2016. **Därefter skall ånyo en utvärdering ske och nytt beslut om eller förlängning av handlingsplan tas.** Det finns även utrymme att justera planen under löpandeperioden om detta är uppenbart och finner gehör i Grågåsgruppen.

Planen för 2014-2016 har utarbetats tillsammans med Grågåsgruppen*)

Handläggare från Länsstyrelsen har varit Staffan Karlsson och Helena Söderlund.

***) I **Grågåsgruppen** ingår företrädare för markägarna/brukarna kring Sörfjärden, Fältstationen Rördrommen, ornitologer genom Ornitologiska Klubben Eskilstuna och Strängnäs Ornitologiska Klubb, SNF genom Eskilstuna Naturskyddsförening och Strängnäs Naturskyddsförening, LRF genom lokalavdelningar i Barva och Kafjärden, jägarna genom Jägareförbundet Södermanland, Viltskadecenter Grimsö samt Länsstyrelsen

Handlingsplanen 2014 – 2016 för Grågäss och andra stora betande fåglar vid Sörfjärden behandlades och beslutades att antas vid Viltförvaltningsdelegationen i Södermanlands läns möte den 19 februari 2014

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län